

مهم‌ترین کارکردهای اجتماعی دین و شاخص‌سازی آنها (در بین دانشجویان دانشگاه تهران و شاهد)

ابوالفضل ذوالفقاری*

قاسم مشکینی**

مجید صالحی***

چکیده

از جمله مباحث مهم مطرح در جامعه‌شناسی دین، کارکردهای اجتماعی آن است. هدف پژوهش حاضر، شاخص‌سازی و سنجش برخی از مهم‌ترین این کارکردهاست (انسجام اجتماعی، کنترل اجتماعی، مشارکت اجتماعی و هویت ناشی از دین). در این تحقیق تلاش شده است با توجه به نظریه‌های مطرح در مورد این چهار کارکرد، ابعاد، مؤلفه‌ها و گویه‌های هریک استخراج شوند و در نهایت در میان جامعه آماری تحقیق، یعنی دانشجویان دانشگاه تهران و شاهد، مورد سنجش قرار گیرند. جمعیت نمونه ۳۸۲ نفر است و روش نمونه‌گیری به صورت طبقه‌ای می‌باشد. برای سنجش اعتبار از اعتبار صوری و اعتبار معیار و برای سنجش پایایی پرسش‌ها از آلفای کرونباخ استفاده شده که میزان آن ۸۶ درصد است. همچنین برای بررسی صحت و درستی سؤالات تحقیق از آزمون‌های پارامتریک مانند تحلیل عامل، استفاده شده است. نتایج سنجش این ۴ کارکرد نشان می‌دهد که ۷۲/۸ درصد پاسخگویان معتقدند که دین عامل انسجام آنها با سایر افراد است. ۵۶/۲ درصد دین را عامل نگه‌دارنده خود از انجام اعمال نادرست می‌دانند. ۷۹/۴ درصد دین را عامل مشارکت خود در جامعه می‌دانند و ۶۸ درصد افراد دارای هویت دینی‌اند.

واژگان کلیدی: شاخص‌سازی، کارکرد اجتماعی دین، انسجام اجتماعی، مشارکت اجتماعی، کنترل اجتماعی، هویت دینی.

مقدمه

دین همیشه و در طول تاریخ، به‌عنوان یکی از مؤثرترین عوامل تغییر و تحول اوضاع موجود، حفظ نظم حاکم، ایجاد مشارکت اجتماعی، هویت‌یابی افراد، معنادگی به زندگی فردی و اجتماعی، کنترل اجتماعی، اصلاح اجتماعی، تعیین فضائل و رذائل اخلاقی، ایجاد مرزبندی بین دوست و دشمن و... به شمار می‌رفته است. این تغییر و تحولات ناشی از دین، همواره مورد مناقشه اهل دین و علم بوده است و آنان با شیوه‌های گوناگون (اهل دین با مطالعات درون‌نگر و اهل علم با نگاهی برون‌نگر نسبت به دین) بیش از گذشته در شناخت بهتر درباره تأثیرات متأثر از دین تلاش می‌کنند. با وجود جریان‌هایی که در سده‌های گذشته (پدیده مدرنیته و عرفی شدن) کانون توجه بیشتر جلب کمرنگ شدن نقش دین در اجتماع بود و آن را جریانی خطی، جبری، جهان‌شمول و بلاانقطاع می‌دانستند، اما در دهه‌های اخیر شاهد تحقیقات بسیاری هستیم که چندان معتقد به کمرنگ شدن نقش دین، آن‌گونه که پیشتر تصور می‌شد، نیستند و نسبت به افکار و نوشته‌های گذشتگان، انتقادات سختی دارند و تلاششان در جهت شناخت تأثیراتی است که دین می‌تواند بگذارد و متقابلاً می‌تواند بپذیرد (ویلیم، ۱۳۸۶، ص ۱۳۵). دین یکی از عواملی است که به وجودآورنده گروه‌های اجتماعی است و به‌عنوان یک پدیده گروهی و جمعی شناخته می‌شود. دورکیم^۱ به‌عنوان یکی از مهم‌ترین اندیشمندان این حوزه، چهار کارکرد را برای دین در نظر می‌گیرد که هاری آلپر^۲ آنها را این‌طور می‌شمارد: نیروهای انضباط‌بخش، انسجام‌بخش، حیات‌بخش و خوشبختی‌بخش (کوزر، ۱۳۸۶، ص ۱۹۹). تأثیر دین بر جمیع جهات حیات اجتماعی انسان و متقابلاً تأثیر عوامل متعدد انسانی-اجتماعی بر دین، ما را بر آن می‌دارد به‌عنوان یک جامعه‌شناس به چگونگی این تأثیر و تأثر پردازیم، همان‌گونه که درک جامعه‌شناسی دین اساساً به این امر وابسته است و جامعه‌شناسی دین مدعی پرداختن به چنین امری است. با وجود مطالعات گسترده‌ای که در حوزه دین، به‌ویژه در مورد کارکردهای اجتماعی آن صورت گرفته است؛ اما شاهدیم که کمتر تحقیقی، البته به‌گونه‌ای مبسوط و کامل، کارکردهای اجتماعی دین را در ایران مورد تحقیق و تفحص قرار داده است، به این معنا که تحقیقاتی که درباره شاخص‌های کارکردهای اجتماعی دین انجام شده است یا به صورتی پراکنده به این موضوع پرداخته‌اند، و یا به صورت کلی در این مورد شاخص‌سازی‌ای را انجام نداده‌اند و فقط به بیان این کارکردها و شواهد پراکنده پرداخته‌اند. این در حالی است که جستجوی شاخص‌هایی برای کارکردهای اجتماعی دین در تحقیقات پراکنده‌ای که انجام شده و یا ساخت شاخص‌ها، آنجایی که با فقدان روبه‌رویم، خلأی جدی در تحقیقات مربوط به

1. Émile Durkheim

2. Hari Alper

دین‌پژوهی به نظر می‌رسد، و ساخت چنین شاخص‌هایی، مسلماً کمکی خواهد بود به آنانی که قصد پژوهش در حوزه دین و خصوصاً کارکردهای اجتماعی آن را خواهند داشت. در این پژوهش تلاش ما بیشتر، بررسی دین در زمان و مکان خاص، و شناخت کارکردهای اجتماعی دین در ایران معاصر و در مراحل بعد، شاخص‌سازی برخی از این کارکردهاست. مطابق ایدئولوژی^۱ انقلاب، به صورتی که در میان بسیاری از حاکمان و دست‌اندرکاران مذهبی انقلاب یافت می‌شود، جامعه و حکومت اسلامی در درجه اول مأمور تربیت انسان الهی است؛ از این‌رو دینداری و دین‌مداری اصل مقومی است که باید به وضوح در محصولات جامعه اسلامی جلوه کند و سلامت اعتقادی و اخلاقی مردم و حاکمیت فرهنگ معنوی بر فضای عمومی جامعه، از لوازم اجتناب‌پذیری است که فرهنگ انقلاب همواره بر آن تأکید داشته است (طالبان، ۱۳۸۰، ص ۵). با توجه به این موضوع و دغدغه‌ای که وجود دارد، به نظر ساخت و گردآوری و تدوین شاخص‌هایی برای کارکردهای اجتماعی دین و سپس در تحقیقات آتی، سنجش دینداری افراد براساس آن شاخص‌ها، موضوعی ضروری به نظر می‌رسد، که شایسته تحقیق است. حال با توجه به موضوعات مطرح شده در بالا، دین در جامعه ما (که داعیه بالفعل کردن دین را در سر دارد) دارای چه کارکردهایی است و چه کارکردهایی را از دست داده است؟ با توجه به حضور فعال دین در جامعه ما، آیا کارکرد آن نیز به شکلی فعال قابل مشاهده خواهد بود؟ به عبارت دیگر، کارکردهای اجتماعی دین مشخصاً در ایران در چه وضعیتی‌اند؟ چه شاخصه‌ها و مؤلفه‌هایی را می‌توان به‌عنوان کارکردهای اجتماعی دین در نظر گرفت؟ سنجش کارکردهای اجتماعی دین در بین افراد، چه چیزی را نشان می‌دهد؟

مبانی نظری

در لغت‌نامه دهخدا در تعریف دین چنین می‌خوانیم: کیش، صبغه، طریقت، شریعت، مقابل کفر؛ و در دایرة المعارف تشیع، دین را این‌گونه تعریف کرده است: جزا، طاعت، حساب، عادت، استعمال، حکم، قهر، قضا و داوری. هیچ تعریفی از دین موجود نیست که مورد وفاق همه اهل تحقیق باشد و همین عدم وفاق، موجب بروز و ظهور تعاریف متعدد و گاه متضاد شده است. عدم وفاق در دین از چند امر ناشی می‌گردد که عبارت‌اند از: ۱. عدم وجود رهیافت واحدی که همه دین‌پژوهان آن را پذیرفته باشند؛ ۲. تفاوت فاحش مصداق‌های متفاوت و متنوع دین و اختلاف دین‌پژوهان در تعیین مصداق آن، تا جایی که حتی برخی نازیسم و کمونیسم را از مصداق‌های دین لحاظ کرده‌اند؛ ۳. تنوع تعریف دین به جهت ابعاد متنوع آن.

1. Ideology

تعاریف دین به دو دسته درون‌دینی و برون‌دینی تقسیم می‌شود:

مقصود از تعاریف درون‌دینی تعاریف‌هایی است که نگاهی تنگ در مقوله تعریف دین دارند و در این تعریف نسبت به ادیان دیگر به شدت سختگیر هستند و توجه آنها عموماً متوجه دین خاصی است که آن را دین حق و کامل می‌دانند. به عبارتی تعریف درون‌دینی یعنی مجموع تکاپوهای معرفتی که درون یک دین (برای شناخت دین، تعیین تکالیف مؤمنین؛ تعریف حدود و ثغور دین و مرزهای متمایزکننده آن با سایر مذاهب؛ اثبات حقانیت، تبلیغ و انذار؛ و دفاع از قلمرو معرفتی دین به عمل می‌آید (میرسنده‌سی، ۱۳۹۰، ص ۲۸). در تعاریف برون‌دینی، روان‌شناسان، فیلسوفان، مردم‌شناسان و جامعه‌شناسان جای می‌گیرند که در اینجا قادر به توضیح همه مطالب نیستیم. مسلماً یکی از تفاوت‌های تعاریف دین، نزد جامعه‌شناسان و روان‌شناسان، تفاوت در دیدگاه‌های خردنگر روان‌شناسان و دیدگاه کلان‌نگرتر جامعه‌شناسان است. دانشمندان علوم رفتاری غرب، گاهی اوقات صراحتاً این عقیده را که هر دینی می‌تواند نهایتاً تأثیرات مثبتی داشته باشد، رد می‌کنند. احتمالاً فروید مشخص‌ترین و مشهورترین مثال این ادعاست، از نظر وی، باور به خدا از آرزوهای نابالغ افراد برای حمایت شدن - مانند حمایتی که پدرانشان در کودکی از آنها می‌کرده‌اند - ناشی می‌شود.

جایگاه و اهمیت تعریف دین نزد فلاسفه دین همان موقعیتی را داراست که برای جامعه‌شناسان دارد. ضرورت اهتمام به این سرفصل در مطلع ورود به مباحث تخصصی‌تر در هر رشته، از آنجا ناشی می‌گردد که مدعی و مخاطب، باید در این‌باره که چه پدیده‌ای را برای مطالعه و ارزیابی خویش برگزینند، به اتفاق و هم‌زبانی روشنی برسند و این حاصل نمی‌گردد، جز از طریق تفاهم بر سر تعریفی جامع و مانع از موضوع مورد بررسی. از این جهت جامعه‌شناسی و فلسفه دین هر دو به یک میزان، نیازمند انفتاح به تعریف می‌باشند. به علاوه برای فیلسوف دین، ارائه تعریفی از دین در آغاز بحث، یک پیش‌شرط ناگزیر است. از این‌روست که می‌بینیم در پشت تعاریف متعدد ارائه شده از دین، یا یک روان‌شناس نشسته است یا یک جامعه‌شناس و یا یک فیلسوف دین (شجاعی‌زند، ۱۳۸۸، ص ۱۲۷). شجاعی‌زند، دینداری را عنوان عامی می‌داند که به هر فرد یا پدیده‌ای که ارزش و نشانه‌های دینی در آن متجلی می‌باشد اطلاق می‌شود و تجلی ارزش‌ها و نشانه‌های دینی بودن فرد را در نگرش، گرایش و کنش‌های آشکار و پنهان او می‌توان شناسایی کرد. از منظر وی فرد متدین، از یک سو خود را ملتزم به رعایت فرمان‌ها و توصیه‌های دینی می‌داند و از سوی دیگر، اهتمام و ممارست دینی او را به انسانی متفاوت با دیگران بدل می‌سازد. بنابراین وی را از دو طریق می‌توان از دیگران بازشناخت. ۱. پایبندی و التزام دینی اش؛ ۲. پیامد دینداری و آثار تدین در فکر و جان و عمل فردی و اجتماعی او (ذوالفقاری و امین‌فر، ۱۳۹۰، ص ۶۲-۶۳).

جدول شماره ۱: مدل سنجش دینداری شجاعی‌زند

ابعاد وجودی انسان	وجود دین	ابعاد دین	ابعاد دینداری	نشانه‌های دینداری	پیامدهای دینداری	
ذهن	معرفتی	اعتقادات	معتقد بودن	داشتن معلومات دینی	بینش الهی	
روان	عاطفی	ایمانیات	مؤمن بودن		اهل معنا بودن	
		عبادات	اهل عبادت بودن			انجام فردی عبادات
			انجام جمعی عبادات			
اخلاقیات	اخلاقی عمل کردن					
تن	عملی	شرعیات	متشرع بودن	عمل به تکلیف فردی	داشتن ظاهر دینی ابراز هویت دینی	
				عمل به تکلیف جمعی	داشتن اهتمام شعائری داشتن مشارکت دینی داشتن معاشرت دینی اهتمام دینی خانواده	

مردم‌شناسان اگرچه پیشگامان مطالعات دین‌پژوهی‌اند، لیکن هیچ‌گاه کار خویش را با «تعریف دین» آغاز نکرده‌اند. جدی شدن مسئله تعریف در ذهنیت دین‌پژوهان، خود در واقع پیامد و نتیجه مطالعات مردم‌شناسی است، نه مطلع و مقدمه آن. تلاش مردم‌شناسی بیش از آنی، که در مسئله تعریف دین متوقف بماند، در راه کشف ریشه‌های آن در میان اجتماع نخستین و شناسایی مراحل تحوّل آنها در طول تاریخ بشر شده است و طبعاً در این راه صور مختلفی از گرایش‌های قدسی انسان‌ها را با عنوان دین معرفی کرده‌اند (همان، ص ۱۲۵). یکی از بارزترین مثال‌ها در مورد جملات بالا، نظریات مالینفسکی است که معروف‌ترین پژوهش را هنگامی که به‌عنوان یک انگلیسی به شمال استرالیا تبعید شده بود، در جزایر تروبریاندا انجام داد. مالینفسکی ریشه‌های دین و جادو را در پیشامدها، اضطراب‌ها و ابهام‌های زندگی روزانه در جوامع قبیله‌ای و در ابعاد گسترده‌تر، در همه جوامع بشری می‌جوید (همیلتون، ۱۳۹۰، ص ۸۹).

تعاریفی که جامعه‌شناسان از دین ارائه می‌دهند را باید در ردیف تعاریف برون‌دینی از دین قرار داد. با مرور در تعاریفی که از جامعه‌شناسان در مورد دین پیشنهاد شده است، اولین مسئله‌ای که جلب توجه می‌کند، تعدد و تنوع آرا، حتی در میان اعضای یک نحله فکری است. دورکیم در تعریف دین در کتاب صور بنیادی حیات دینی پس از نقد و بررسی تعاریفی که پیش از او در مورد دین به انجام رسیده است، این‌گونه می‌نویسد: «دین عبارت است از دسته‌ای

همبسته از باورها و اعمال مربوط به امور لاهوتی (مجزا از امور ناسوتی) ممنوع، که این باورها و عقاید و روش‌های ثابت و غیرقابل تغییر، همه کسانی که پیرو آنها هستند را در یک اجتماع اخلاقی واحد، به نام امت، متحد می‌کند» (دورکیم، ۱۳۸۷، ص ۶۳). دورکیم معتقد است که قواعد اخلاقی که دین وضع می‌کند، تضادها و تنش‌ها را تخفیف می‌دهد و امکان همکاری و موّدت را از طریق تعیین وظایف افراد و آموزش نظم و مقررات و پیروی از آرمان‌ها، تضمین می‌کند و مصونیت و پیش‌بینی‌پذیر بودن این جامعه، شرایطی را برای اعتماد به وجود می‌آورد که به نظر می‌رسد، نتیجه پیروی از هنجارهای اخلاقی باشد (ملاحسینی، ۱۳۸۱، ص ۷۵). وی همچنین بیان می‌کند؛ انسجام اجتماعی، مؤلفه اصلی عمل و رفتار اجتماعی است، و اساس آن را اخلاقیات یا مقررات اخلاقی تشکیل می‌دهد که به عقیده وی عبارت است از: «مجموعه‌ای از قواعد و هنجارهایی که کردار انسان را راهنمایی و مهار می‌کند. وجود این رهنمودها بدین معنی است که افراد، مطابق با تعهدات خود به دیگران و به‌طور کلی به جامعه، به کنش متقابل دست می‌زنند. از این رهگذر، افراد از حقوق و میزان مشارکت خود، در ایجاد همبستگی اجتماعی شناخت پیدا می‌کنند. از این‌رو اخلاقیات برای ایجاد همبستگی میان مردم بسیار ضروری هستند؛ بدون اخلاقیات، جامعه نمی‌تواند به بقای خود ادامه دهد» (گرب، ۱۳۷۳، ص ۹۹-۱۰۰).

اگوست کنت در تعریف دین چنین آورده است: «دین افزون‌بر دگرخواهی و میل انسان به دوست داشتن چیزی برتر از خود، برخاسته از نیاز جامعه به انسجام و مشروعیت‌بخشی به حاکمیت است و در مقاطعی به تعدیل و تلطیف قدرت دنیوی نیز کمک کرده است» (آرون، ۱۳۸۶، ص ۱۲۰). کوزر در شرح نظریه کنت، در مورد نقش دین در همبستگی اجتماعی، می‌گوید: «جامعه علاوه بر زبان، به یک اعتقاد مشترک نیز نیاز دارد. دین همان اصل وحدت‌بخش و زمینه مشترکی را فراهم می‌سازد، که اگر نبود، اختلافات فردی، جامعه را از هم می‌گسیخت. دین به انسان‌ها اجازه می‌دهد، تا بر تمایلات خودخواهانه‌شان، فائق آیند و به خاطر عشق به هم‌نوعشان، فراتر از این خودخواهی عمل کنند. دین همان شیرازه نیرومندی است که افراد جامعه را با یک کیش و نظام عقیدتی مشترک، به همدیگر پیوند می‌دهد. دین سنگ بنای سامان اجتماعی است» (کوزر، ۱۳۷۷، ص ۳۴).

کارل مارکس^۱ و فردریک انگلس^۲ از جمله مهم‌ترین نظریه‌پردازانی‌اند، که معتقد به کارکردهای منفی دین هستند. مارکس در تفسیر دین از اندیشه فوئرباخ و هگل متأثر بوده است؛

1. Karl Marx

2. Friedrich Engels

وی مذهب را به‌عنوان شکلی از آگاهی کاذب و وسیله نیرومندی در مبارزه قدرت بین طبقات اجتماعی می‌دانست (فولادی، ۱۳۹۳، ص ۱۵۱) و از این طریق سعی در این دارد، تا بنیان و کُنه دین را به مبادی غیردینی، یعنی شرایط اقتصادی، ارجاع دهد. در واقع این‌گونه دیدن دین، به شدت تحت تأثیر اندیشه‌های پوزیتیویستی است (شجاعی‌زند، ۱۳۸۸، ص ۱۵۴). وی همچنین دین را به‌عنوان یک بنیاد اجتماعی، تعریف می‌کند که با هماهنگی نظام عدالت، دولت، نظام مدارس و وسایل ارتباط جمعی، باعث تداوم نظام سرمایه‌داری، می‌شود. دین، نیرویی است که نظام سرمایه‌داری را از طریق متحد کردن طبقات زحمتکش، به وسیله پاداش دادن به کار و زحمت آنها، تقویت می‌کند (عباسی، ۱۳۸۲، ص ۵۲).

همیلتون، دیدگاه وبر^۱ در این زمینه را این‌گونه توضیح می‌دهد: به نظر وبر، دین، اساساً پاسخی است به دشواری‌ها و بی‌عدالتی‌های زندگی و می‌کوشد تا این ناکامی‌ها را توجیه کند و در نتیجه انسان‌ها را قادر به کنار آمدن با آنها می‌کند و در برابر این مشکلات، به آنها اعتماد به نفس می‌بخشد (همیلتون، ۱۳۸۸، ص ۲۳۵).

اما از جمله نظریه‌پردازان دیگر جامعه‌شناسی دین، پتر برگر^۲ است، که جزء اندیشمندان معاصر این حوزه شناخته می‌شود و در زمره اندیشمندانی است که با نگرشی الهیاتی-جامعه‌شناختی به مطالعه دین و دینداری پرداخته است. دین از نظر برگر، سیستمی شناختی-اعتقادی است که به کار معنابخشی به زندگی فردی و همچنین نظم‌بخشی به زندگی جمعی می‌آید. از این نظر، دین عبارت است از نگاه انسان به سوی نظام مقدس که شامل همه موجودات، چه انسان و چه غیرانسان، می‌شود. این تفسیر اجتماعی، همان چیزی است که او ذیل نظریه زیست جهان، آن را تحلیل می‌کند (کرمی‌پور، ۱۳۸۸، ص ۱۴۸). این زندگی و زیست جهان، خالی از معنا نیست و انسان تلاش می‌کند، حدی از معنا را با زندگی روزمره، بیامیزد. «معناجویی» مختص موجود انسانی است و همین خصیصه است که مرز میان انسان و حیوان را مشخص می‌کند. به نظر برگر، همه انسان‌ها در جستجوی زندگی مبتنی بر معنا هستند و این معناجویی، به‌طور آشکار، نیاز بشر به معنا را نشان می‌دهد (برگر، ۱۹۶۷^۳، ص ۱۰۰).

1. Max Weber

2. Peter L. Berger

3. Berger

جدول شماره ۲: نظریه پردازان جامعه‌شناسی و مهم‌ترین کارکردهای دین در نظر آنان

نظریه پرداز	مهم‌ترین کارکردهای مدنظر
اگوست کنت	ایجادکننده همبستگی اجتماعی و معنابخشی به زندگی.
کارل مارکس و فردریک انگلس	مشروعیت‌بخشی به نظم حاکم، باز داشتن طبقات پایین از اعتراض به بهانه پاداش جهان دیگر، پدید آوردن صورت کاذبی از انسجام اجتماعی.
رابرتسون اسمیت	تنظیم‌کننده رفتار فردی برای خیر همگان، برانگیزاننده احساس اشتراک و وحدت اجتماعی.
ماکس وبر	معنی‌دار و سامان‌مند کردن خصلت به ظاهر خودسرانه جهان.
امیل دورکیم	انضباط‌بخش، انسجام‌بخش، حیات‌بخش و خوشبختی‌بخش.
ردکلیف براون	ثبات و بقای جامعه.
تالکوت پارسونز	آفریدن ارزش‌ها؛ سازمان دادن نقش‌ها؛ رهنمودی کلی برای نظام اجتماعی، شخصیت و رفتار.
پیتربگر	معنابخشی به زندگی فردی، نظم‌بخشی به زندگی جمعی.
کلیفورد گیزت	معنا بخشیدن به زندگی.
میلتون مینگر	معنی‌دار کردن زندگی و پشتیبانی از افراد، با قدرتی معنوی، در شرایطی که از قدرتهای دیگر کاری ساخته نیست.
رودنی استارک و ویلیام سیمس بین‌بریج	برآوردن آرزوها و به دست آوردن پاداش‌ها.
رودلف آتو	سازگار کردن انسان‌ها با «نقاط شکننده» زندگی روزمره.

پیشینه تحقیق

پایان‌نامه‌ای با موضوع بررسی کارکردهای اجتماعی مراسم دینی با تأکید بر مراسم عاشورا، که توسط علیرضا قبادی در سال ۱۳۸۱ انجام گرفته است. جمعیت آماری تحقیق ۱۲۰ نفر شرکت‌کننده در مراسم عاشورا از ۱۰ روستای لاریجان را تشکیل می‌دهند. فرضیه این تحقیق بررسی رابطه بین میزان شرکت در مراسم عاشورا، با شاخص‌هایی مانند میزان حضور، کیفیت حضور و متغیر کمک (کمک کردن و نکردن) و پیامدهای مراسم عاشورا (متغیر وابسته) می‌باشد. نتیجه به دست آمده نشان می‌دهد با وجود اینکه مراسم عاشورا کارکردهای اجتماعی مورد پژوهش در این تحقیق که عبارتند از: انسجام اجتماعی، پیوند بین نسلی، الگوپذیری، کنترل اجتماعی و تجدید حیات اجتماعی (تفریح اجتماعی) را دارا می‌باشد، ولی این متغیرها از میزان شرکت در مراسم با شاخص‌های فوق تبعیت نمی‌کنند. بنابراین فرضیات این تحقیق اثبات نشده است.

بازخوانی مفهوم و کارکرد دین در آثار امیل دورکیم (با نگاهی کوتاه به جامعه مدرن) عنوان پایان‌نامه‌ای است که توسط مهدی غفوری در سال ۱۳۸۵ انجام شده است. هدف از این پایان‌نامه بیان دیدگاه‌های امیل دورکیم در خصوص جایگاه و نقش دین در جوامع مدرن است. در این پژوهش نشان داده شده، که دورکیم در زمانی معتقد بود، با پیشرفت علم و توسعه جوامع، دین آرام آرام عقب‌نشینی می‌کند و علم تعیین‌کننده اخلاق و قوانین اجتماعی خواهد بود؛ اما پس از سی سال به این نتیجه رسید که حذف دین برای تداوم یکپارچگی جامعه بسیار خطرناک است و کیان جامعه را

به خطر می‌اندازد. در این رساله به صورت کوتاه رابطه میان دین و آرمان‌پردازی جمعی، دین و نیرو، دین و اندیشه‌پردازی جمعی، دین و مناسک و سرانجام دین و اخلاق بیان شد و مشخص گردید که از دیدگاه دورکیم حتی در جوامع نوین نیز دین می‌تواند کارکردهای سنتی سابق را داشته باشد.

«اگر دوستم داری، به دستوراتم توجه کن: فرا تحلیلی از اثر دین بر جرم» عنوان پژوهش سی‌جی بایر و آر ای رایت است که در سال ۲۰۰۱ منتشر شد. پرسش آغازین این تحقیق آن است که آیا رفتارها و باورهای مذهبی بازدارنده رفتارهای جنائی است؟ نتایج این تجزیه و تحلیل نشان می‌دهد که رفتارها و اعتقادات مذهبی یا دینی اثر بازدارندگی متوسطی در رفتار جنائی افراد دارند؛ به علاوه مطالعات قبلی، هر کدام در سامانه فرد برآورد مختلفی از آن نمودند چراکه هر کدام برداشت معنوی و ذهنی و اسلوبی خاص خود را داشتند.

چارچوب نظری

نظریات و تئوری‌های مطرح شده در مبانی نظری همگی مربوط به موضوع تحقیق حاضر است؛ ولی واقعیت اجتماعی پیچیده‌تر از آن است که بتوان با یک نظریه آن را بررسی و تبیین نمود و هیچ‌گاه یا کمتر اتفاق می‌افتد که نظریه‌ای واحد توان پوشش تمامی یک واقعیت را در قالبی واحد داشته باشد. ولیکن از آنجا که ضرورت انتخاب یک چارچوب نظری برای ترسیم مسیر شناخت و تحلیل واقعیت اجتماعی انتخاب دیدگاه‌های خاص را اجتناب‌ناپذیر می‌سازد به نظر می‌رسد نظریه دورکیم و پیتر برگر مناسب‌تر از سایر نظریه‌هاست.

دلایل انتخاب چهار کارکرد از میان کارکردهای اجتماعی دین:

منظور ما از کارکردهای اجتماعی دین در این تحقیق چهار کارکرد است؛ انسجام اجتماعی، کنترل اجتماعی، مشارکت اجتماعی و هویت ناشی از دین. چراکه این چهارکرد کارکرد به‌عنوان مهم‌ترین کارکردها، انتخاب شده‌اند؛ اما دلایل انتخاب این کارکردها: الف) با مروری بر نظریه‌هایی که به بحث از کارکردهای اجتماعی دین پرداخته‌اند، می‌توان حداقل، ۱۰ کارکرد اجتماعی از دین را استخراج کرد و به بررسی و تدقیق در آنها پرداخت که به نظر، پرداختن به همه این کارکردها، حجم مطلب را فراتر از یک تحقیق متعارف خواهد نمود؛

ب) اما دلیل دوم نگارنده برای پرداختن به همه کارکردها این است که، با انتخاب همه کارکردها، برای شاخص‌سازی و گویه‌سازی، حجمی زیاد از گویه‌ها استخراج خواهند شد که به منظور تعدیل و معقول کردن تعداد گویه‌ها، باید به حذف برخی از آنها پردازیم، که در این صورت امکان سنجش تمامی ابعاد و مؤلفه‌های مفهوم مورد نظر از دست خواهد رفت؛

ج) با توجه به کارکردهای دین در جامعه ایران به‌طور عام و جامعه دانشگاهی به‌طور خاص،

این چهار کارکرد به‌عنوان کارکردهای اصلی برگزیده شده است؛ اما غیر از این چهار تا، برای اینکه مشخص شود، که آیا ادعای ما، مبنی بر مهم‌تر بودن چهار کارکرد مورد نظر، با واقعیت اجتماعی ایران همخوانی دارد یا نه، دو کارکرد اجتماعی دیگر از دین را مورد بررسی قرار خواهیم داد و به شاخص‌سازی آنها خواهیم پرداخت.

جدول شماره ۳: تعریف عملیاتی و شاخص‌سازی انسجام اجتماعی

مفهوم	ابعاد	مؤلفه‌ها	تعداد گویه‌ها
انسجام اجتماعی	ناشی از اعتقادات مشترک یا دین	<ul style="list-style-type: none"> - روحیه تعاون و توجه به اطرافیان - روحیه تحمل و مدارا - احترام به حقوق دیگران و بزرگ‌ترها - احساس مسئولیت نسبت به دیگران 	۱۰ ۵ ۳
	ناشی از وابستگی متقابل افراد به یکدیگر و خواستگاه‌های غیردینی	<ul style="list-style-type: none"> - محوریت منافع در انجام اعمال - حس انسان‌دوستی 	۳ ۳

جدول شماره ۴: تعریف عملیاتی و شاخص‌سازی کنترل اجتماعی

مفهوم	ابعاد	مؤلفه‌ها	تعداد گویه‌ها
کنترل اجتماعی	درونی	<ul style="list-style-type: none"> - گناه شمردن اعمال ناشایست - عذاب وجدان پس از ارتکاب گناه - مهم شمردن دستورات خداوند - اعتقاد به انسانیت 	۸ ۲ ۱۳ ۱
	بیرونی	<ul style="list-style-type: none"> - اعتقاد به پیروی از قانون یا ترس از آن - احترام به اطرافیان یا ترس از رسوایی 	۸ ۴

جدول شماره ۵: تعریف عملیاتی و شاخص‌سازی مشارکت اجتماعی

مفهوم	ابعاد	مؤلفه‌ها	تعداد گویه‌ها
مشارکت اجتماعی	دینی	<ul style="list-style-type: none"> - شرکت در مراسم جمعی دینی و کمک به برگزاری آن - کمک به مؤسسات خیریه و افراد نیازمند - آگاهی و دخالت در اوضاع اجتماعی - مشارکت برای رفع مشکلات دیگران - دفاع از کشور در برابر تجاوز - عضویت در انجمن‌ها و کانون‌ها 	۲۵ ۲ ۶ ۶ ۲ ۲
	مدنی	<ul style="list-style-type: none"> - مشارکت به دلیل علاقه - مشارکت برای نوع‌دوستی - مشارکت جهت رفع مشکلات خود و دیگران 	۳ ۲ ۲

جدول شماره ۶: تعریف عملیاتی و شاخص‌سازی هویت

مفهوم	ابعاد	مؤلفه‌ها	تعداد گویه‌ها
هویت	دینی	- احساس تعلق به دین	۳
		- تعلق به فرهنگ دینی	۷
		- تعهد به اجتماع دینی	۸
هویت	مدرن	- گرایش به ارزش‌های بنیادی مدرنیته در بخش معرفتی	۳
		- گرایش به ارزش‌های بنیادی مدرنیته در بخش اجتماعی و سیاسی	۴
		- ارزیابی اوضاع کشورهای غربی (گرایش به مدرنیسم)	۲
		- هویت جهانی (بین‌المللی‌گرایی)	۳

جدول شماره ۷: تعریف عملیاتی و شاخص‌سازی روابط اجتماعی

مفهوم	ابعاد	مؤلفه‌ها	تعداد گویه‌ها
روابط اجتماعی	دینی	- اهمیت دین در شکل دادن به روابط خانوادگی	۳
		- اهمیت دین در شکل دادن به روابط اجتماعی	۵
	غیردینی	- اهمیت عوامل غیردینی در جهت‌دهی به روابط	۳

جدول شماره ۸: تعریف عملیاتی و شاخص‌سازی مشروعیت‌بخشی به نظم حاکم

مفهوم	ابعاد	مؤلفه‌ها	تعداد گویه‌ها
مشروعیت‌بخشی به نظم حاکم	ناشی از دین	- تقدس‌بخشی به قدرت حاکم	۴
		- تخفیف ظرفیت‌های انتقادی	۲
ناشی از قوانین دمکراتیک		- تقدس نداشتن قدرت حاکم	۳
		- عدم مشروعیت قدرت در صورت قانون‌مند نبودن	۲

روش‌شناسی

روشی که این تحقیق، از آن، برای انجام پژوهش استفاده کرده است، پیمایش است. جمعیت آماری این پژوهش، همه دانشجویان مشغول به تحصیل در مقاطع کارشناسی، کارشناسی ارشد و دکتری در دانشگاه تهران و دانشگاه شاهد در سال تحصیلی ۱۳۹۲-۱۳۹۳ می‌باشد که آمار دانشجویان دانشگاه تهران با مراجعه به مرکز انفورماتیک آن ۵۳۶۴۸ نفر اعلام گردید، و آمار دانشجویان دانشگاه شاهد با مراجعه به مرکز اطلاعات و آمار ۵۴۹۲ نفر می‌باشد که طبق فرمول کوکران ۳۸۲ نفر شده و از این تعداد از ۳۳۴ نفر برای دانشجویان دانشگاه تهران و ۴۸ نفر برای دانشجویان دانشگاه شاهد به دست آمد. روش نمونه‌گیری اتخاذ شده برای پژوهش حاضر،

روش طبقه‌بندی است. برای سنجش اعتبار، این پژوهش، ابتدا پرسشنامه را تهیه کردیم که بیشتر از گویه‌های به کار رفته در تحقیقات پیشین با موضوع مربوطه، همچون آقایان طالبان و غفوری و قبادی، استفاده شده است که نشان‌دهنده اعتبار این گویه‌ها می‌باشد و برای سنجش پایایی پرسشنامه را خدمت ۱۲ تن از اساتید دانشگاه عرضه کردیم و به حذف و اضافه کردن تعدادی از گویه‌ها نیز اقدام کردیم که ضریب آلفا به شکل زیر می‌باشد.

جدول شماره ۹: ضریب آلفای کرونباخ

آلفا کرونباخ	ابعاد	مفهوم
۰/۸۷	ناشی از اعتقادات مشترک با دین	انسجام اجتماعی
۰/۸۶	ناشی از وابستگی متقابل افراد به یکدیگر و خواستگاه‌های غیردینی	
۰/۸۶	درونی	کنترل اجتماعی
۰/۸۶	بیرونی	
۰/۸۶	دینی	مشارکت اجتماعی
۰/۸۷	مدنی	
۰/۸۶	دینی	هویت
۰/۸۵	مدرن	
۰/۸۷	دینی	روابط اجتماعی
۰/۸۵	غیردینی	
۰/۸۶	ناشی از دین	مشروعیت‌بخشی به نظم حاکم
۰/۸۶	ناشی از قوانین دموکراتیک	

یافته‌ها:

جدول شماره ۱۰: توزیع فراوانی پاسخگویان برحسب مقطع تحصیلی

درصد	فراوانی	مقطع تحصیلی
۴۲/۶	۱۶۳	کارشناسی
۲۹/۶	۱۱۳	ارشد
۲۷/۷	۱۰۶	دکترا
۱۰۰/۰	۳۸۲	کل

اطلاعات جدول بالا نشان می‌دهد که بیشترین درصد پاسخگویان ۴۲/۶ (۱۶۳ نفر) مقطع تحصیلی خود را کارشناسی و کمترین درصد پاسخگویان ۲۷/۷ (۱۰۶ نفر) نیز دکترا گزارش کرده‌اند.

جدول شماره ۱۱: توزیع فراوانی پاسخگویان برحسب جنسیت

جنسیت	فراوانی	درصد
مرد	۱۹۲	۵۰/۲
زن	۱۹۰	۴۹/۸
کل	۳۸۲	۱۰۰/۰

اطلاعات جدول بالا نشان می‌دهد که ۵۰/۲ درصد پاسخگویان (۱۹۲ نفر) جنسیت خود را مرد و ۴۹/۸ درصد پاسخگویان (۱۹۰ نفر) نیز جنسیت خود را زن گزارش کرده‌اند.

جدول شماره ۱۲: نتایج آزمون کیزر مایر و بارتلت در تحلیل عاملی انسجام اجتماعی ناشی از دین

KMO	۰/۷۹۶
BT	۸۱۱۳/۸۱۹
DF	۲۱۰
SIG	۰/۰۰۰

نتایج اولیه آماره تحلیل عامل با عنوان کیزر مایر برابر با $KMO=0/796$ می‌باشد. این آزمون کفایت اندازه نمونه را نشان می‌دهد. آماره بارتلت مناسب بودن داده‌ها را برای تحلیل عامل نشان می‌دهد. نتایج آن برابر با $BT=8113/819$ می‌باشد و سطح معنی‌داری مطلوب می‌باشد ($sig=0/000$). بنابراین می‌توان نتیجه گرفت داده‌ها از تناسب مورد قبولی جهت آزمون تحلیل عامل برخوردارند.

جدول شماره ۱۳: نتایج آزمون کیزر مایر و بارتلت در تحلیل عاملی کنترل

KMO	۰/۸۹۶
BT	۱۰۶۹۸/۷۵۰
DF	۲۷۶
SIG	۰/۰۰۰

نتایج اولیه آماره تحلیل عامل با عنوان کیزر مایر برابر با $KMO=0/896$ می‌باشد. این آزمون کفایت اندازه نمونه را نشان می‌دهد. آماره بارتلت مناسب بودن داده‌ها را برای تحلیل عامل نشان می‌دهد. نتایج آن برابر با $BT=10698/750$ می‌باشد و سطح معنی‌داری مطلوب می‌باشد ($sig=0/000$). بنابراین می‌توان نتیجه گرفت داده‌ها از تناسب مورد قبولی جهت آزمون تحلیل عامل برخوردارند.

جدول شماره ۱۴: نتایج آزمون کیزر مایر و بارتلت در تحلیل عاملی مشارکت اجتماعی دینی

۰/۷۸۲	KMO
۱۲۹۳۸/۶۱۳	BT
۲۷۹	DF
۰/۰۰۰	SIG

نتایج اولیه آماره تحلیل عاملی با عنوان کیزر مایر برابر با $KMO=0/782$ می باشد. این آزمون کفایت اندازه نمونه را نشان می دهد. آماره بارتلت مناسب بودن داده ها را برای تحلیل عاملی نشان می دهد. نتایج آن برابر با $BT=12938/613$ می باشد و سطح معنی داری مطلوب می باشد ($sig=0/000$). بنابراین می توان نتیجه گرفت داده ها از تناسب مورد قبولی جهت آزمون تحلیل عاملی برخوردارند.

جدول شماره ۱۵: نتایج آزمون کیزر مایر و بارتلت در تحلیل عاملی هویت دینی

۰/۸۳۵	KMO
۷۴۴۱/۳۱۶	BT
۱۵۳	DF
۰/۰۰۰	SIG

نتایج اولیه آماره تحلیل عاملی با عنوان کیزر مایر برابر با $KMO=0/835$ می باشد. این آزمون کفایت اندازه نمونه را نشان می دهد. آماره بارتلت مناسب بودن داده ها را برای تحلیل عاملی نشان می دهد. نتایج آن برابر با $BT=7441/316$ می باشد و سطح معنی داری مطلوب می باشد ($sig=0/000$). بنابراین می توان نتیجه گرفت داده ها از تناسب مورد قبولی جهت آزمون تحلیل عاملی برخوردارند.

جدول شماره ۱۶: نتایج آزمون کیزر مایر و بارتلت در تحلیل عاملی مشروعیت بخشی به نظم حاکم ناشی از دین

۰/۷۵۰	KMO
۱۴۲۹/۹۴۲	BT
۱۰	DF
۰/۰۰۰	SIG

نتایج اولیه آماره تحلیل عاملی با عنوان کیزر مایر برابر با $KMO=0/750$ می باشد. این آزمون کفایت اندازه نمونه را نشان می دهد. آماره بارتلت مناسب بودن داده ها را برای تحلیل عاملی نشان می دهد.

نتایج آن برابر با $BT=1429/942$ می‌باشد و سطح معنی‌داری مطلوب می‌باشد ($sig=0/000$). بنابراین می‌توان نتیجه گرفت داده‌ها از تناسب مورد قبولی جهت آزمون تحلیل عامل برخوردارند.

جدول شماره ۱۷: نتایج آزمون کیزر مایر و بارتلت در تحلیل عاملی روابط اجتماعی دینی

۰/۷۳۵	KMO
۳۰۳۶/۶۱۴	BT
۲۸	DF
۰/۰۰۰	SIG

نتایج اولیه آماره تحلیل عامل با عنوان کیزر مایر برابر با $KMO=0/735$ می‌باشد. این آزمون کیفیت اندازه نمونه را نشان می‌دهد. آماره بارتلت مناسب بودن داده‌ها را برای تحلیل عامل نشان می‌دهد. نتایج آن برابر با $BT=3036/614$ می‌باشد و سطح معنی‌داری مطلوب می‌باشد ($sig=0/000$). بنابراین می‌توان نتیجه گرفت داده‌ها از تناسب مورد قبولی جهت آزمون تحلیل عامل برخوردارند.

جدول شماره ۱۸: نتایج آزمون کیزر مایر و بارتلت در تحلیل عاملی روابط اجتماعی غیردینی

۰/۸۹۳	KMO
۱۳۵/۶۱۴	BT
۳	DF
۰/۰۰۰	SIG

نتایج اولیه آماره تحلیل عامل با عنوان کیزر مایر برابر با $KMO=0/893$ می‌باشد. این آزمون کیفیت اندازه نمونه را نشان می‌دهد. آماره بارتلت مناسب بودن داده‌ها را برای تحلیل عامل نشان می‌دهد. نتایج آن برابر با $BT=135/614$ می‌باشد و سطح معنی‌داری مطلوب می‌باشد ($sig=0/000$). بنابراین می‌توان نتیجه گرفت داده‌ها از تناسب قابل قبولی جهت آزمون تحلیل عامل برخوردارند.

نتایج توصیفی

نتایج به دست آمده از میزان انسجام اجتماعی در بین دانشجویان، نشان می‌دهد که به طور میانگین، ۷۲/۸٪ از پاسخگویان معتقدند، دین، عامل انسجام آنها با سایر افراد و گروه‌های جامعه دانشگاهی است. این میزان از انسجام ناشی از دین، نشانگر آن است که این کارکرد دین تا حدود زیادی، همان‌گونه که دورکیم بیان داشته است، در جامعه مورد تحقیق ما نیز به ایفای نقش خود

یعنی انسجام اجتماعی می‌پردازد؛ اما سنجش بعد دیگر انسجام اجتماعی، یعنی انسجام ناشی از وابستگی متقابل، نشان داد که به‌طور میانگین، ۶۷/۲ درصد از پاسخگویان معتقدند که وابستگی متقابل، عاملی برای انسجام خود با سایر افراد است که در این بعد نیز شاهد مقدار حدوداً زیادی هستیم. نکته‌ای که باید به آن توجه داشت این است که تعدادی از پاسخگویان، هر دو عامل دین و وابستگی متقابل به افراد دیگر را دلیلی برای بروز انسجام از خود می‌دانند. به عبارت دیگر مطابق با نتایج تحقیق می‌توان گفت که انسجام اجتماعی جامعه مورد تحقیق، تا حدود زیادی، هم ناشی از دین است و هم ناشی از وابستگی متقابل افراد به یکدیگر؛ اما در مورد کنترل اجتماعی، اوضاع تا حدودی متفاوت است. کنترل درونی یا ناشی از دین، مانند انسجام ناشی از دین در جامعه مورد تحقیق، کارکرد پررنگی ندارد، به‌گونه‌ای که به‌طور میانگین، ۵۶/۲ درصد از پاسخگویان دین را عامل نگهدارنده خود از انجام اعمال نادرست می‌دانند و معتقدند که به این میزان، دین می‌تواند در بین آنان بازدارنده باشد. بعد دیگر سنجیده شده از کنترل اجتماعی، کنترل بیرونی بود که براساس نتایج به دست آمده، ۴۸/۶ درصد پاسخگویان کنترل بیرونی را به‌عنوان عاملی که باعث کنترل آنها از انجام اعمال نادرست می‌شود، می‌دانند. دیگر کارکرد مورد سنجش در این تحقیق، کارکرد مشارکت اجتماعی ناشی از دین بود که در جامعه مورد پژوهش، قوی‌تر از سایر کارکردهای دین عمل کرد. به‌گونه‌ای که به‌طور میانگین، ۷۹/۴ درصد پاسخگویان عنوان کردند که دین، عامل مشارکت آنها در جامعه است. در سوی مقابل، مشارکت مدنی قرار داده شده است که این نوع از مشارکت هم مورد اقبال پاسخگویان قرار گرفته است (۷۱/۴ درصد). همان‌گونه که پیشتر گفته شد، مشارکت اجتماعی، لازمه و پیش‌شرط انسجام اجتماعی است. نتایج تحقیق هم نشان‌دهنده این است که این دو مفهوم از مفاهیم کارکردهای اجتماعی دین، در نتایج، قرابت زیادی به یکدیگر دارند که نشان‌دهنده نزدیکی و پیوستگی این دو مفهوم به یکدیگر است. نتایج تحقیق، این نظر اسمیت را تأیید می‌کند که دین برانگیزاننده احساس اشتراک و وحدت اجتماعی است، اما باید در نظر داشت که تنها دین به‌گونه‌ای انحصاری این نقش را در جامعه مورد تحقیق بر عهده نگرفته است؛ بلکه بعد دیگر مشارکت، یعنی مشارکت مدنی نیز از عوامل مؤثر در میزان مشارکت افراد در جامعه است. اگرچه مطابق با آنچه در این تحقیق به دست آمده است، این بعد از مشارکت حدود ۸ درصد کمتر از مشارکت دینی، موفق به ایفای نقش خود گردیده است. از دیگر کارکردهای مورد بررسی در این پژوهش، کارکرد هویت‌بخش دین است که ۶۸ درصد پاسخگویان در جواب به گویه‌های ساخته شده، هویت خود را ناشی از دین دانسته‌اند. در مقابل هویت دینی، انواع هویت‌ها مطرح بودند که هویت مدرن به جهت مقایسه انتخاب شد. سنجش و بررسی این بعد از هویت، در بین دانشجویان نشان می‌دهد که ۶۶/۴ درصد از دانشجویان متأثر از مدرنیته بوده‌اند و مدرنیته

بر روی هویت آنها تأثیر گذاشته و دارای هویتی مدرن‌اند. این دو بعد از هویت، تقریباً به صورت یکسانی بر روی افراد مورد مطالعه تأثیر می‌گذارند که این امر نیاز به بررسی دارد تا علل گرایش به هویت مدرن، مشخص شود. افزون بر نتایج سنجش چهار کارکرد توضیح داده شده دو کارکرد دیگر نیز وجود دارد؛ یکی از این کارکردها، کارکرد مشروعیت‌بخشی بود که به دو بعد مشروعیت‌ناشی از دین و مشروعیت‌ناشی از قوانین دمکراتیک، تقسیم شد. سنجش این دو بعد نشان می‌دهد که ۵۹/۶ درصد از پاسخگویان معتقدند که نظم موجود و قدرت حاکم مشروعیت دینی دارد، یعنی در بین این افراد، قدرت حاکم، مشروعیتش را به واسطه دین به دست آورده است؛ اما در مقابل ۷۶ درصد معتقدند که مشروعیت باید ناشی از قوانین دمکراتیک باشد، یعنی عامل مشروعیت‌بخش به نظم و قدرت حاکم باید قوانین دمکراتیک باشد. آخرین کارکردی که در این پژوهش به آن پرداخته خواهد شد، کارکرد جهت‌دهی دین به روابط اجتماعی است که به دو بعد روابط اجتماعی دینی و غیردینی تقسیم شده است. در این قسمت ۶۱/۶ درصد از پاسخگویان به‌طور میانگین عنوان کرده‌اند که در روابط اجتماعی‌شان سعی می‌کنند تا دستورات دینی را رعایت کنند و دین عاملی است که در روابط اجتماعی‌شان، به آنها جهت می‌دهد تا چگونه و با چه کسانی رابطه داشته باشند. همان‌گونه در اینجا مشاهده می‌شود، همانند کارکرد مشروعیت‌بخشی به نظم حاکم، کارکرد جهت‌دهی به روابط اجتماعی هم در مقایسه با چهار کارکرد اصلی تحقیق، تنها از کارکرد کنترل اجتماعی ناشی از دین، اثربخشی بیشتری دارد. پس مشخص می‌شود که از چهار کارکرد دین، سه کارکرد انسجام‌بخشی، مشارکت و هویت‌بخشی، از مهم‌ترین کارکردهای دین هستند که بعد از آنها کارکردهای جهت‌دهی به روابط اجتماعی، مشروعیت‌بخشی به نظم حاکم و کنترل اجتماعی قرار می‌گیرند و فرضیه‌های تحقیق را تأیید می‌کنند.

پیشنهادها

همان‌گونه که عنوان شد، کارکردهای دین، افزون بر آنچه در این پژوهش مورد نظر بود، شامل کارکردهای زیاد دیگری از جمله کارکردهای روان‌شناختی دین هم می‌شود. از این رو پیشنهاد می‌شود که دیگر کارکردهای دین، که در این تحقیق فرصت پرداختن به آنها فراهم نشد، توسط محققان بعدی شاخص‌سازی شوند. همچنین با توجه به شاخص‌سازی کارکردهای اجتماعی دین و سنجش شش کارکرد از میان آنها در بین دانشجویان، می‌شود گفت که در تحقیقات آتی، می‌توان هر کدام از این کارکردها را اول به‌گونه‌ای جداگانه سنجید و سپس، با استفاده از ضرایب همبستگی آنها را با میزان دینداری افراد، که قبلاً سنجیده شده است، انطباق داد.

منابع

منابع فارسی

۱. آرون، ریمون (۱۳۸۶)، مراحل اساسی سیر اندیشه در جامعه‌شناسی، ترجمه باقر پرهام، انتشارات علمی فرهنگی، تهران.
۲. دورکیم، امیل (۱۳۸۷)، صور بنیادی حیات دینی: توت‌پرستی در استرالیا، ترجمه باقر پرهام، نشر مرکز، تهران.
۳. ذوالفقاری، ابوالفضل؛ صبورا امین‌فر (۱۳۹۰)، «مقایسه تجربی سنجه دینداری، برگرفته از مدل ام. آر. پی. آی. با دو سنجه متداول دیگر»، مجله راهبرد فرهنگ، شماره چهاردهم و پانزدهم.
۴. شجاعی‌زند، علیرضا (۱۳۸۸)، جامعه‌شناسی دین، نشر نی، تهران.
۵. طالبان، محمدرضا (۱۳۸۰)، دینداری و بزهکاری در میان جوانان دانش‌آموز، مؤسسه پژوهشی فرهنگ، هنر و ارتباطات، تهران.
۶. عباسی، ولی‌الله (۱۳۸۲)، «بررسی اندیشه‌های بزرگان جامعه‌شناسی دین»، نشریه ادیان و عرفان، تهران.
۷. فولادی، محمد (۱۳۹۳)، «دین در نگاه مارکس و شریعتی؛ نقد و بررسی»، مجله معرفت ادیان، سال پنجم، شماره چهارم، پیاپی ۲۰.
۸. کریمی‌پور، الله‌کرم (۱۳۸۸)، «پیتر برگر و جامعه‌شناسی دین»، هفت آسمان، شماره ۴۲، تهران.
۹. کوزر، لوئیس (۱۳۷۷)، زندگی و اندیشه بزرگان جامعه‌شناسی، ترجمه محسن ثلاثی، انتشارات علمی، تهران.
۱۰. _____ (۱۳۸۶)، زندگی و اندیشه بزرگان جامعه‌شناسی، ترجمه محسن ثلاثی، انتشارات علمی، تهران.
۱۱. گرب، ادوارد (۱۳۷۳)، نابرابری اجتماعی: دیدگاه‌های نظریه‌پردازان کلاسیک و معاصر، ترجمه: احمد سیاوش و احمدرضا غروبی‌زاده، نشر معاصر، چاپ دوم، تهران.
۱۲. ملاحسینی، حسین (۱۳۸۱)، بررسی رابطه بین میزان سرمایه اجتماعی و نوع دینداری در بین دانش‌آموزان سال سوم دبیرستان استان گلستان (علی‌آباد، گنبد)، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تربیت مدرس.

۱۳. میرسندهی، محمد (۱۳۹۰)، مقدمه‌ای بر جامعه‌شناسی دین و انواع دینداری، انتشارات جامعه‌شناسان، تهران.
۱۴. همیلتون، ملکم (۱۳۹۰)، جامعه‌شناسی دین، ترجمه محسن ثلاثی، نشر ثالث، تهران.
۱۵. ویلم، ژان پل (۱۳۸۶)، جامعه‌شناسی ادیان، ترجمه عبدالکریم گواهی، نشر علم، تهران.

منابع لاتین

16. Berger, Peter (1967), *scared canopy :Element of A sociological theory of religion* , NewYork :Doubleday.

